

УДК 930.1:303.446.4

Олександр Каряка *

СОЦІАЛІСТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ Ф.А. КОЗУБОВСЬКОГО В ОЛЬВІЙСЬКІЙ ЕКСПЕДИЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню маловідомих сторінок історії організації досліджень античного міста Ольвія Понтійська. Зміна поколінь дослідників в 30-і рр. XX ст. була переломним моментом в історії формування вітчизняної археології. Відновлення розкопок на території Ольвії Понтійської в 1935 р. під керівництвом Ф.А. Козубовського стало останньою спробою створення національної школи античної археології в Україні у передвоєнний період. Під час цих розкопок було здійснено спробу створення археологічної експедиції нового соціалістичного зразка. Багато рис в роботі Ольвійської експедиції цього року стали традиційними в радянський період, а деякі з них існують й до сьогодні.

Ключові слова: історія археології, Ольвія Понтійська, організація експедиції, радянські принципи організації археологічних досліджень.

Сучасні дослідження Ольвії Понтійської має тривалу традицію. Початок її археологічних розкопок сягає ще XIX ст. На сьогодні накопичено величезну кількість інформації щодо різних аспектів існування цього давньогрецького міста, виявлені основні містобудівні структурні елементи, постійно уточнюються початкова та кінцева дати його існування.

Утім в історії організації досліджень цього міста залишаються малодосліджені сюжети. Серед них майже невідомою залишається діяльність Ольвійської експедиції Інституту історії матеріальної культури (ІІМК) АН СРСР 1935 р. під керівництвом українського археолога Ф.А. Козубовського – людини складної долі, згодом репресованої і забутої [3, с. 291-294]. У вітчизняній історіографії існує лише одна згадка про його діяльність на цій посаді [9, с. 54]. До недавнього часу фактично нічого не було відомо про функціонування цієї експедиції, принципи її організації та завдання, які вона ставила перед собою.

Середину 30-х років – складний час для української науки, і, зокрема, для Ольвійської експедиції. Протягом тривалого періоду – з 1927 р., під час хвороби та після смерті професора Б.В. Фармаковського, одного з найвизначніших дослідників Ольвії, керівництво експедицією здійснювалось Науковою радою. Цей тимчасовий орган складався з трьох представників різних організацій Росії та України. Необхідність створення Наукової ради була

* Завідувач Науковим архівом Інституту археології НАН України, молодший науковий співробітник відділу Польовий комітет Інституту археології НАН України.

викликана фактичною відсутністю дослідника, який зміг би особисто очолити експедицію при великій кількості зацікавлених сторін. Слід відверто визнати, що такий «демократичний» спосіб керівництва часто приводив до певного безладу в організації роботи самої експедиції. Про це яскраво свідчать документи, що збереглися в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Наприклад, під час роботи експедиції в 1930 р. протоколами засідань Наукової ради Ольвійської експедиції зафіксовані факти недостатньої узгодженості в роботі між керівництвом, науковим персоналом та безпосередніми робітниками. Така ситуація часто ускладнювалась нав'язаними центральною владою ідеологічними гаслами та необхідністю проведення роз'яснювально-просвітньої роботи серед місцевого населення, яке досить прагматично дивилось на роботу археологів. З цих протоколів стає зрозумілим, що не поодинокими були факти збирання античних «сувенірів» не лише місцевими мешканцями, а й співробітниками експедиції [1, с. 190-199].

Найбільш яскраву картину внутрішньої ситуації, що склалася в Ольвійській експедиції за відсутності «єдиноначальства» нам змальовує закритий лист (з позначкою «не для друку») М.Ф. Болтенка, в якому він звітував про свою діяльність (як офіційний представник) перед Всеукраїнським археологічним комітетом після сезону 1928 р. Іноді автора можна підозрювати в занадто емоційному ставленні до організації робіт в Ольвійській експедиції. Але наведені ним факти все ж таки демонструють відсутність чіткого слідування виробленому єдиному плану, єдиних принципів організації та ведення розкопок. Він яскраво описує картину невпорядкованості робіт та іноді й хаотичність у розподілі робітників, а також дослідницьких завданнях, що ставилися перед науковим персоналом. Численними постають факти недостатньої кваліфікації багатьох наукових співробітників експедиції. Навіть, на чолі Наукової ради було поставлено професора С.С. Дложевського (на той час директора Одеського історико-археологічного музею), який, з точки зору автора листа, мав ледь не найменшу кваліфікацію в практичній польовій археології серед інших співробітників (особу керівника Наукової ради Ольвійської експедиції встановлювала Укрнаука, що давала гроші на проведення експедиції). Геть незадовільними за своєю якістю виявились польові креслення проведених розкопок. Траплялись випадки, коли окремі співробітники вели розкопки майже безконтрольно і досліджували, що їм заманеться, а в складі робітників експедиції виявлялись зовсім випадкові особистості напівкримінального походження, що мали суто корисливий інтерес до археологічних розкопок [5, арк. 16-30].

Звісно, що такий безлад не міг задовольнити а ні науковців, а ні вище керівництво, яке виділяло гроші на дослідження. Спроби привести ольвійські розкопки до певного порядку виконувались лише частково, поки існувала сама Наукова рада, як головний керівний орган експедиції. Все це згодом призвело до поступового згортання робіт та нарешті й майже повного припинення фінансування і роботи експедиції після 1930 р.

Таким чином, на долю Ф.А. Козубовського припало складне завдання відновлення робіт Ольвійської експедиції, яка мала об'єднувати зусилля російських та українських дослідників, в скрутні часи соціально-політичних перетворень, після голодомору, в середовищі зубожілого селянства Півдня України.

Зауважимо, що Федір Андрійович не був новачком в ольвійських розкопках. Він не одноразово відвідував Ольвію, був аспірантом Одеського історико-археологічного музею і учнем М.Ф. Болтенка, а також особисто очолював розвідувальний загін, що вперше офіційно обстежував найближчу сільську округу Ольвії в 1932 р. [7], де виявив себе доволі професійним та обізнаним дослідником античних пам'яток. Інформація про ці об'єкти вже була відома багатьом дослідникам, але опублікована значно пізніше [див. 10, с. 7-8; порівн. 4, с. 6]. Також і основна частина особового складу вже далеко не перший раз приїздила на розкопки в Ольвію.

Знов до досліджень Ольвії Ф.А. Козубовський повертається лише через три роки – в 1935 р. На той час він вже став директором ПМК в Києві (передвісник нинішнього Інституту археології НАН України). Учасник Громадянської війни, колишній червоноармієць [11, с. 125] був сповнений бажання соціальних та соціалістичних перетворень в науці і впровадження нового радянського способу роботи в археологічних дослідженнях.

На 1935 р. старого покоління українських дослідників античних пам'яток, професійні навички яких формувались у дореволюційний період, майже не залишилось. Кадрова проблема поставала ще в 20-і роки, а питання виховання своїх кваліфікованих спеціалістів підіймалось вже з самого початку відновлення розкопок у післяреволюційний період. Серед представників ВУАК (Всеукраїнська археологічна комісія, а пізніше Спілки історії матеріальної культури (СІМК) та ПМК) професіонал необхідного рівня, що міг очолити розкопки античних пам'яток, так і не сформувався. Щодо «місцевих» дослідників Одеси, Миколаєва та Херсона – С.С. Дложевський помер ще в 1930 р. [12, с. 32], Ф.Т. Камінський з 1929 по 1945 рр. був заарештований та «перебував у концтаборах сталінсько-беріївського режиму» [8, с. 119], М.Ф. Болтенка в 1934 р. звинувачено в шпигунстві на користь Японії і на той час він вже сидів в тюрмі з якої повернувся лише в 1939 р. [2, с. 181-182], Ю.П. Крисін переїхав на роботу до Одеси і на розкопках Ольвії вже не з'являвся. Фактично в Україні не залишилось фахівців, здатних очолити експедицію і кваліфіковано вести розкопки такої вагової пам'ятки як Ольвія. Саме в цей час керівником цих розкопок стає Ф.А. Козубовський. Одним з найважливіших факторів, які впливали на наукову роботу, було те, що Федір Андрійович належав до молодого покоління дослідників, наукове становлення та світосприйняття яких формувалось вже в післяреволюційний період. Молоді науковці були сповнені радянського завзяття та бажання докорінного соціалістичного перетворення у всіх галузях. Це покоління ставило перед собою амбітні плани створення нового суспільства і, часто, намагалось працювати «з білого листа», повністю відмітаючи попередній досвід.

Про розмах та масштаби відновлених того року в Ольвії досліджень свідчить кількість документації, що збереглася в Науковому архіві Інституту археології НАН України – 32 щоденники розкопок 1935 р. в Ольвії, з яких 12 були карткові, які вели асистенти. Інші велись окремими дослідниками певних квадратів та ділянок. Вони належать 18 особам і ще 7 щоденників авторство яких визначити не вдалося.

Щоденник керівника Ольвійської експедиції Ф.А. Козубовського починається як звичайний зошит для записів, де ведуться нотатки про збори, виїзд, подорож до експедиції, а також перші дні її розгортання. Одночасно автор відходить від сухого наукового викладення інформації та дозволяє собі художні вислови і особисті враження. Особливо мальовничим серед них постає опис Дніпрельстану: «Всі описи Дніпрельстану бліді: його треба бачити, щоб відчувати всю велич всього будівництва» [6, арк. 3].

З Києва до Миколаєва для участі в роботі експедиції, окрім начальника Ф.А. Козубовського, виїхало чотири співробітника – вчений секретар Т.М. Мовчановський, наукові співробітники В.І. Маслов та Л.Д. Дмитров і в якості асистента В.К. Гончаров [6, арк. 2]. На пароплаві «Чапаєв», яким вони протягом трьох діб (з 3 по 6 вересня) подорожували по Дніпру до м. Херсон [6, арк. 2 звор.–3 звор.].

Цікаво, що під час подорожі Ф.А. Козубовський описує стан Херсонського археологічного музею, який очевидно переживав не найкращі часи після смерті свого засновника В.І. Гошкевича та від'їзду до Ленінграду колишнього директора І.В. Фабріціус: «Музей дуже занедбаний, зруйнований Костюченком, який до одного приміщення постягав усі місцеві музеї... Матеріал в музеї зібраний дуже хороший, цінний, особливо з первісних становищ» [6, арк. 3 звор.]. Одночасно він дуже схвально висловлюється про Миколаївський музей: «Після Херсона справляє дуже приємне враження» [6, арк. 4].

Щоденник керівника експедиції вівся одночасно в кількох місцях зошиту паралельно, про що свідчать пропуски сторінок та непослідовність дат у описах та наведених копіях експедиційної документації. Часто окремими блоками йде діловодна документація, протоколи засідань та накази по експедиції. Однією з особливостей даного щоденника є докладний опис особового складу експедиції. Часто наводяться дані коли й хто приїхав, кого забирали з міста, з якого дня почав роботу, на якій ділянці і на якій посаді. Часто, як обов'язковий елемент опису поточних справ, робився опис погоди (навіть іноді силу та напрямок вітру), кількість робітників, що працюють на розкопі, розбивка розкопів та їх площа. Цікавою особливістю цього щоденника є не лише інформація про поточні події, а й включення до нього поточної документації – тексти наказів по експедиції та розпоряджень. Є навіть дослівне наведення тексту телеграми (від Л. Славіна до Ф. Козубовського, коли останнього викликали в Київ) і ретельно переписаний текст листа академіка С.О. Жебельова, де він висловлює свої думки стосовно одного ольвійського напису на кам'яному фрагменті. Частково робились малюнки знахідок, інвентарю поховань та

схематичні плани деяких ділянок, особливо частин некрополю, де власне керував роботами Ф.А. Козубовський.

Зауважимо, що Л.М. Славін, в майбутньому керівник Ольвійської експедиції, також належав до покоління «молодих радянських дослідників». На той момент він був представником Ленінграду та мав значну вагу й авторитет в експедиції: «За Славіним послано двоколку до Миколаєва. Починати без нього розкоп И не будемо», – відмітив в своєму щоденнику Ф.А. Козубовський [6, арк. 7]. З ним же керівник експедиції радиться і погоджує план робіт: «В 7 г. приїхав тов. Славін Л.М. Увечері обмінялися думками про план робіт» [6, арк. 8 звор.]. Його ж залишає Ф.А. Козубовський на посаді начальника експедиції замість себе коли від'їжджає до Києва.

Спеціальним наказом (і ще додатковим розпорядженням), датованими 9 вересня, оголошувалось про початок роботи експедиції з 10 вересня, а також намічались плани роботи на найближчі дні та загальний розпорядок роботи [6, арк. 5 звор.–6].

Про відновлення роботи експедиції читаємо: «Після 3-х річної перерви Ольвійська археологічна експедиція з цього числа знову почала дальніші систематичні дослідження Ольвії в оновленому складі наукових співробітників і за новим керівництвом, призначеним за спільним погодженням УАН, ГАИМК та НКО УССР.

Перерва в дослідчих роботах в Ольвії сталася в результаті тої підривної роботи, яку тут провадили окремі націоналістично-шовіністичні та великодержавницькі елементи, викриті пізніше в процесі очищення археологічних установ від антирадянських елементів» [6, арк. 14].

Також в «Наказі № 1» висувались основні поточні завдання для Ольвійської експедиції, але багато з цих пунктів мали декларативний характер загального піднесення наукового рівня розкопок та збільшення загального масштабу досліджених площ. Цією ж програмою передбачалось зробити Ольвію базою для підготовки нових наукових кадрів, особливо серед молоді: «Перейти до широкого розгортання розкопувальних досліджень Ольвії в її найголовніших ділянках, застосовуючи в дослідках всі найновіші досягнення в методах і в техніці археологічних робіт... Домогтися, щоб з самого початку робіт експедиції ... досліді Ольвії були поставлені на такий науково-методичний і організаційний рівень, щоб перетворити Ольвію на справжню школу і зробити її базою для підготовки молодих радянських кадрів археологів» [6, арк. 14 звор.].

Спроба перетворити основну організацію робіт експедиції на новий соціалістичний взірець пронизує всі сторінки щоденника які стосуються утворення структури експедиції та її підтримання. Більшість із них скоріш гідні політичних плакатів, аніж особистих нотаток в щоденнику, тим більш науковому. Так, наприклад, пункт 12 наказу по експедиції № 1 від 9 вересня проголошує: «Керівництво експедиції закликає усіх співробітників по більшовицькому дружно, єдиним колективом об'єднатися в ударній роботі на виконання поставлених перед експедицією задач і застосовуючі методи

соцзмагання та ударництва піднести археологічні дослідження в Ольвії з цього року на той вищий ступінь, який відповідає героїчній добі соціалістичного будівництва» [6, арк. 18].

Серед конкретних завдань, що ставилися перед експедицією виділялось лише доведення «дослідження до того стану», протягом двох сезонів 1935 та 1936 рр., щоб можна було підготувати для публікації матеріали розкопок пам'ятки після Б.В. Фармаковського – з 1927 по 1935 рр. [6, арк. 18].

Очевидно, що плани на основну частину робіт поточного року обговорювались й затверджувались заздалегідь. «Робота по розкопкам Ольвії буде вестись відповідно до затвердженого УАН, ГАИМК і НКО плану» [6, арк. 15 звор.], який власне зводився до завершального етапу ведення розкопок на розкопі І з тим щоб можна було зібрати всі матеріали його з 1927 р. і підготувати їх до друку. Другим за важливістю завданням поставали рятувальні роботи в береговій смузі на розкопі ІІГ, де було багато залишків архітектурних споруд, що руйнувалися береговою абразією і водами лиману (з 20 вересня туди планувалось перекинути основні сили експедиції). Для виконання цих двох головних завдань було вирішено відмовитись від продовження ведення розкопок на ділянках «на захід від Зевсового кургану» (сучасна вживана назва цієї ділянки «АГД»). Також призупинялись роботи на ольвійському некрополі – «до приїзду решти співробітників експедиції» [6, арк. 16].

До неухильного виконання було прийнято «обговорюваний і схвалений науковою радою» метод ведення розкопок широкими площами, щоб послідовно можна було дослідити «в обсязі цілого культурного комплексу» (цей принцип ведення розкопок в Ольвії фактично був запроваджений ще в дореволюційний час Б.В. Фармаковським і продовжує застосовуватися до нинішнього часу). Знову до необхідності ведення розкопок в Ольвії широкими площами повертаються в ході роботи на розкопі ІІ, коли вже стає зрозумілим, що цього року завершити їх не вдасться [6, арк. 22 звор.] і обстоюється ідея того, що необхідно «брати» цілком великі об'єкти: «Потреба копати Ольвію широкими площами тепер підтверджується з усією переконливістю. Тільки при умові широких розкопок стає зрозумілим і геленістичний куточок, що його на ІІ викрито в густому сплетенні руїн і пізніших культурних нашаровань» [6, арк. 23].

За структурою організації роботи фактично повторювалась система яка вже існувала ще наприкінці 20-х років ХХ ст. – за кожний розкоп відповідав керівник розкопу в якого були підлеглі старші наукові співробітники й асистенти. Вести щоденники й записи мали всі представники наукового персоналу експедиції [6, арк. 16 звор.].

Керівниками розкопів були призначені – Л.М. Славін (розкоп ІІ) та Т.М. Мовчановський (розкоп ІІГ). Себе Ф.А. Козубовський призначив керувати розкопками Некрополя [6, арк. 17].

Було встановлено єдиний розпорядок роботи, який передбачав підйом вранці, восьмигодинний робочий день (двома відрізками – вранці та ввечері),

загальні перерви на сніданок, обід та вечерю [6, арк. 17 звор.]. Неодноразово сам Федір Андрійович з точністю до хвилини в щоденнику зазначає о котрій годині було розпочато роботу на ділянці, чи було її затримано та з якої причини.

Слід зауважити, що сам щоденник майже не відбиває якихось особливостей у техніці розкопок того часу, яка скоріш за все, майже не змінилась. Зустрічаємо подекуди лише зауваження про необхідність ведення розкопок «по новому», тобто «по соціалістичному» і підвищення їх загального рівня: «Метод розкопувань нормальний», «Після кожного знятого «штиха» землі, як правило переводиться зачистка і підмітання» [6, арк. 24].

Для збереження цілісності інформації стосовно розкопок і запобігання неконтрольованого проведення досліджень окремим пунктом (Наказ № 1, п. 11) всім співробітникам експедиції було заборонено робити на території заповідника будь-які «фотоздіймання», малюнки або креслення окрім тих, що передбачені планом робіт на розкопах [6, арк. 18].

Про те, що Федір Андрійович переймався збором всієї інформації стосовно розкопок в Ольвії та долею її знахідок свідчать рядки де він критично оцінює умови їх зберігання та розпорошеність: «Де матеріали Ольвії за минулі роки? 1915 і 1920 р.; 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 – в Миколаєвському музеї. Частина виставлена. 1932 р. – в Одесі, в ящиках лежить в сараї» [6, арк. 20]. Звісно, що за новими умовами жодна знахідка не мала проходити повз увагу керівника експедиції, так в Наказі № 2 від 17 вересня п. 3 було зазначено – «всі без винятку знахідки повинні передаватись кер. експед.» [6, арк. 21].

Перед українськими дослідниками знов постає питання необхідності отримання топографічного плану території Ольвії, основа якого була створена ще до революції і не одноразово уточнювалась. Копію якого протягом більш ніж десяти років вимагав від Ленінграду ВУАК. Очевидно, що один з варіантів цього плану був тоді привезений в експедицію (вірогідно Л.М. Славиним) і: «Тов. Гончарову дано завдання скопіювати генер. план Ольвії...» [6, арк. 7]. Але, все ж таки, знов копію цього плану так і не було зроблено, принаймні про наслідки цієї спроби нічого не відомо.

Для роботи на Некрополі притягують місцевих селян, які мали великий досвід у грабіжницьких розкопках античних пам'яток: «Др. Цветаев розпочав розвідку в некрополі. До участі в розвідці притягаємо старих, найдосвідченіших скарбошукачів і головне, одного з найстаріших з них, – Кобця Федота» [6, арк. 21 звор.].

Вже в той період з'являються деякі з характерних рис, властивих саме для радянського археологічного середовища. Так, серед однієї з найперших справ по прибутті дослідників на місце розкопок в с. Парутине Миколаївської області, біля якого розташована Ольвія, для успішної роботи експедиції налагоджували співпрацю з місцевими органами влади та радянськими підприємствами. Типова практика, що з часом стала масовою й традиційною для діяльності майже всієї радянської археології. Перш за все зв'язки було

налагоджено з дирекцією машино-тракторної станції, яка могла забезпечити експедицію транспортом. Очевидно на той час в селі не вистачало роботи і були зайві робочі руки, оскільки «рибна артіль» просила прийняти на роботу в експедицію 17 чоловік вже готовим списком, який необхідно було затвердити в сільраді. Заробітна платня для звичайних робітників становила 5 та 4 карбованці на день, на які охоче погоджувалось місцеве населення: «Дуже багато є охочих поступити на роботу» [6, арк. 5]. При цьому, згідно з порядками того часу, для контролю місцевого населення у всіх робітників перевіряли паспорти [6, арк. 11 звор., 12 звор.]. Іноді траплялись деякі ідеологічні непорозуміння: «Сільська рада настоює, щоб звільнили з роботи тих, «що їх родини багато заробляють в колгоспах». Явно антисталінський лозунг!» [6, арк. 12 звор.].

Не забував про необхідність співпраці з місцевою владою Федір Андрійович і протягом всього періоду розкопок. Так, наприклад, 16 вересня начальник Ольвійської експедиції їздив до представників місцевої влади в м. Очаків, де зробив коротку доповідь про роботу експедиції на засіданні районної адміністрації («засідання президії») та домовився про допомогу експедиції продуктами харчування. З начальником місцевого гарнізону домовився про проведення циклу лекцій для керівного складу [6, арк. 20 звор, 21].

Нормальною стає практика привертати увагу до розкопок і роботи експедиції окремих представників місцевої влади, які, звісно, могли чимось допомогти роботі самої експедиції, шляхом запрошення їх «в гості». Досить часто приїздили офіційні представники – місцеве керівництво різних рангів. Наприклад, заступник директора заводу ім. Марті – Шишаковський з родиною [6, арк. 22], секретар очаківського РПК Чугунков та його заступник Бушман [6, арк. 22 звор.] і т.п.

Після першої декади робіт згідно із запланованим графіком робіт і спеціальним наказом по експедиції від 22 вересня основні сили експедиції з наступного дня переводились на розкоп НГ, який мав стати взірцевим, для чого згортались роботи на розкопах И та Некрополі, де залишались лише кілька робітників для завершальних робіт [6, арк. 43 звор., 44]. Сам Федір Андрійович вирішив особисто очолити роботу на цьому розкопі: «6. Керівництво діл. НГ/35 залишаю за собою» [6, арк. 44]. Підлеглі йому Л.М. Славін та Т.М. Мовчановський, які до цього були самостійними керівниками розкопів, ставали на чолі кількох окремих квадратів, що утворювало чітку «піраміду» керівництва великою ділянкою.

Щоденник керівника експедиції Федір Андрійович довів лише до 25 вересня 1935 року, коли його терміново викликали до Києва «у справах». Спеціальним наказом від 25 вересня він сповіщає: «...виїжджаю на 3-4 дні до м. Києва в зв'язку із терміновим викликом УАН в службових справах» [6, арк. 51]. Керівництво експедицією на час відсутності Ф.А. Козубовського покладалося на Л.М. Славіна, а Т.М. Мовчановського було призначено «помічником начальника».

Очевидно відсутність Ф.А. Козубовського як головного організатора роботи експедиції негативно вплинула на дослідницький процес і 28 вересня за підписами Т.М. Мовчанівського та Л.М. Славина йому з експедиції відправляють телеграму, де сповіщають про знайдені «видатні художні матеріальні цінності» на Некрополі та вимагають його найскорішого повернення: «Ви дуже потрібні для роботи точка» [6, арк. 51 звор.].

За час головування Л.М. Славиним було видано лише одне розпорядження, яке торкалося суто кадрових питань – до експедиції приїхав його друг О.М. Карасьов, якого було призначено архітектором експедиції, однак одночасно до роботи призначався архітектор-консультант Моргілевський, який прибув в Ольвію 27 вересня і йому було наказано «приступити к работе для выполнения данных ему руководством экспедиции заданий» [6, арк. 51 звор, 52].

За відсутності начальника даний щоденник було продовжено Т.М. Мовчановським, який описав лише два дні роботи – 26 та 27 вересня. Йшлося переважно про роботи на Некрополі. Однак, частково було відбито і деякі експедиційні справи. Так, наприклад, вказано про грошовий розрахунок з робітниками і вказані конкретні суми виплат: «1/X переведено розрахунок з робочими по 30/X включно (2 ½ тисячі, з них дав 1 ½ тисячі т. Славін з сум ГАИМК та 1 тисячу дав Мовчановський з сум залишених на це т. Козубовським)» [6, арк. 34]. В даному випадку цікаво, що представник, на той час, археологів Ленінграду Л.М. Славін для розрахунку з робітниками надав значно більшу суму аніж його український колега.

Федір Андрійович повертається в Ольвійську експедицію лише через тиждень – 2 жовтня, про що сам сповіщає в черговому розпорядженні [6, арк. 52]. Вірогідно через обтяженість робочими справами по експедиції, до ведення щоденника він вже більше не повертався. Туди потрапляють лише протоколи засідань наукової ради експедиції та копії документації – розпоряджень та наказів, фіксуються факти прибуття або вибуття з експедиції тих чи інших осіб.

На скільки можна зрозуміти із записів (протоколу засідання наукової ради від 4 жовтня [6, арк. 56-60 звор.]) робота експедиції була згорнута до 10 жовтня. Останнім документом в щоденнику є акт від 12 жовтня за яким до Центрального історичного музею в Києві з фондів Ольвійського заповідника було передано 50 амфор для експозиції [6, арк. 62 звор.].

Під час наступного польового сезону 1936 р. Ольвійську експедицію очолив вже Л.М. Славін, який з часом переїхав на роботу в Київ, опустілий після репресій та чисток Інститут археології АН УРСР. З його особою пов'язаний вже новий етап досліджень античної Ольвії.

Таким чином слід визнати, що відновлення археологічних розкопок на території Ольвії Понтійської в 1935 р. під керівництвом Ф.А. Козубовського стало доволі успішним, перш за все завдяки його таланту організатора та самовідданому бажанню перебудови наукового середовища, впровадженню «нових соціалістичних методів» в дослідницькій роботі. Але, фактично, це

відновлення експедиції у передвоєнний період було останньою спробою національної науки утримати ініціативу дослідження античної пам'ятки за українськими вченими. Цю спробу було здійснено за допомогою «нових методів соціалістичного будівництва», що призводило до певної політизації в середовищі археологів та негативно впливало на результати наукового процесу. Однак, певні риси «радянської організації досліджень», такі як співпраця з місцевими органами влади, відвідування різних підприємств для пошуку матеріальної допомоги експедиції, проведення публічних лекцій, запрошення можновладців до відвідання самої експедиції і т.п., були започатковані саме в цей період й мали широке розповсюдження у майбутньому. Репресії 30-х років ХХ ст. знекровили українську національну археологічну науку, а справа створення нового покоління українських дослідників античності й вітчизняної школи антикознавства до кінця доведена не була.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Каряка О. В. До історії організації робіт Ольвійської археологічної експедиції у 1930 р. / О. В. Каряка // Археологія і давня історія України. OLBIO. In Memoriam V. V. Kharivina. – Вип. 1(14). – К., 2015. – С. 190–199.
2. Колесниченко А. Н. М. Ф. Болтенко и археологические исследования на о. Березань : неизвестные страницы (из личного архива М. Ф. Болтенко) / А. Н. Колесниченко // История археологии : личности и школы : Материалы Международной научной конференции к 160-летию со дня рождения В. В. Хвойки. (Киев (5–8.10.2010)). – СПб. : Нестор-История, 2011. – С. 181–186.
3. Колеснікова В. А. Козубовський Федір Андрійович / В. А. Колеснікова, С. В. Павленко // Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014. – К. : ВД «АДЕФ-Україна», 2015. – 668 с. – С. 291–294.
4. Крыжицкий С. Д. Сельская округа Ольвии / С. Д. Крыжицкий, С. Б. Буйских, А. В. Бураков, В. М. Отрешко. – К., «Наукова думка», 1989. – 240 с.
5. Науковий архів Інституту археології НАН України. – Ф. ВУАК. – Спр. 263-а.
6. Науковий архів Інституту археології НАН України. – Ф. ПМК/Ольвія. – Спр. 51.
7. Науковий архів Інституту археології НАН України. – Ф. ПМК/Ольвія. – Спр. 51а.
8. Нікітін В. І. Ф. Т. Камінський – дослідник пам'яток античності Нижнього Побужжя / В. І. Нікітін // Археологія. – 2008. – № 4. – С. 118–121.
9. Славин Л. М. Основные этапы изучения Ольвии // ЗОАО. – Т. I (34). – 1960. – С. 47–59.
10. Фабрициус И. В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР / И. В. Фабрициус. – К. : Издательство Академии наук Украинской ССР, 1951. – 156 с.

11. Шовкопляс І. Г. До 75-річчя від дня народження Ф. А. Козубовського / І. Г. Шовкопляс // УІЖ. – 1970. – № 8 (113). – С. 125–126.

12. Шульц П. Дложевский Сергей Степанович / П. Шульц // Сообщения ГАИМК. – Вып. 1. – Январь 1931. – С. 32.

Статья посвящена изучению малоизвестных страниц истории организации исследований античного города Ольвия Понтийская. Смена поколений исследователей в 30-е годы XX ст. была переломным моментом в истории формирования отечественной археологии. Возобновление раскопок на территории Ольвии Понтийской в 1935 г. под руководством Ф.А. Козубовского стало последней попыткой создания национальной школы античной археологии в Украине в предвоенный период. Во время этих раскопок была осуществлена попытка создания археологической экспедиции нового социалистического образца. Много черт в работе Ольвийской экспедиции этого года стали традиционными в советский период, а некоторые существуют до настоящего времени.

Ключевые слова: история археологии, Ольвия Понтийская, организация экспедиции, советские принципы организации археологических исследований.

This article is devoted to the revelation of unknown pages of the history of investigations of the classical city Olbia Pontica of the South of the Ukraine. The period of 30-th years of the XX c. was a critical moment in the history of forming of the Ukrainian archaeology. Renewal of the excavations of the territory of Olbia Pontica in 1935 under the leadership of F.A. Kozubovskij became the last attempt of the creation of the national classical school of archaeology in the Ukraine in the prewar period. The attempt of the creation of a new socialist model of archaeological expedition was realized in these excavations. A lot of features of the work of this Olbian expedition of this year became traditional in the soviet period and some of them are stable in the present time.

Key words: history of archaeology, Olbia Pontika, organization of expedition, soviet principles of organization of archaeology investigations.